

אנטוניו ויולדי (1675 ונציה - 1741 וינה)

שולמית פינגולד

על המלחין

אביו של אנטוניו ויולדי היה כנר בכנסיית "סן מרקו" בונציה, ואצלו הוא למד נגינה בכינור והלחנה.

בבחרותו פנה אנטוניו ויולדי ללימודי הדת ובשנת 1703 היה לכומר. מטעמי בריאותו הרופפת נמנע ממנו מילוי תפקידו ככומר, והוא הקדיש את מירב זמנו לניהול קונסרבטוריון במוסד לנערות יתומות בונציה.

הוא עמד בראש המוסד הזה 31 שנה ועסק בקומפוזיציה, בביצועים קונצרטנטיים ובנסיעות ברחבי אירופה.

ויולדי היה מלחין פורה מאד, יצירותיו כוללות כ-400 קונצ'רטי לסולנים ותזמורת כלי מיתר, כ-40 אופרות ומספר רב של קנטטות, מוטטות ואורטוריות.

הקונצ'רטי לכינור של ויולדי הצטיינו בציוריות מעניינת, בנושאים מוזיקליים בהירים, במקצבים נמרצים ובמתח דרמטי בין קטעי הסולו והטוטי. כל אלה הרשימו רבים מבני דורו באיטליה ומחוצה לה, ואף השפיעו על יצירתם של מלחינים רבים.

בסוף המאה ה-17 התגבשה צורת "הקונצ'רטו גרוסו", בו משתתפים שני גופי ביצוע: האחד כולל מספר קטן של נגנים-סולנים המנגנים יחד, והשני – מספר גדול יותר של נגנים המהווים תזמורת. שני גופים אלה מנגנים לעיתים לסרוגין, בזה אחר זה, ולעיתים במשותף, כגוף ביצוע אחד.

הקונצ'רטו בנוי על עיקרון הניגודיות המתבטא במרכיבים הבאים:

1. סדר הפרקים הקבוע: מהיר-איטי-מהיר
2. מבנה של פרק מהיר לפי קטעי טוטי כאילו נטועים כעמודים או עוגנים לאורך כל הפרק, ולעומתם קטעי סולי-קבוצת סולנים- המהווים את קטעי הביניים ומנוגנים בחופשיות.
3. התכן המוזיקלי מוצג בדרך כלל פעמיים ברציפות, ובפעם השנייה – בעוצמה שקטה, כעין הד לזו הראשונה.
4. במקביל לקונצ'רטו גרוסו החל להתפתח הקונצ'רטו סולו, שבו במקום קבוצת הסולנים המצומצמת מופיע סולן יחיד. בהדרגה התפתח הקונצ'רטו סולו לכיוון וירטואוזי שנעשה נפוץ יותר.

"עונות השנה" היא סדרה של 4 קונצ'רטי לכינור ולתזמורת כלי קשת, המהווה חלק מתוך סדרה רחבה של 12 קונצ'רטי לכינור (אופוס 8) המכונים: "המחלוקת שבין ההרמוניה וההמצאה". ואמנם פרקי הטוטי מממשים את ההרמוניה בין הכלים בסגנון הומופוני בעיקרו, ולעומתם קטעי הסולו – האפיזודות- בעלי אופי אילתורי כי מנוגנים בצורה חופשית ובסגנון קונטרפונקטי.

החורף, פרק אחרון

דו"צ'י ליכטנשטיין

הקונצ'רטו פורסם כאופוס 8, מס' 4 בשנת 1725, ויש הסבורים שקונצ'רטו זה הושפע גם מן התוצאות ארוכות הטווח בעקבות "הכפור הגדול" באירופה של 1708-09. החורף הקר ביותר שנרשם ב-500 השנים האחרונות הוביל לכשלי יבול, רעב ואסונות אחרים. הטמפרטורה ירדה עד ל-5 מעלות פרנהייט (-15 מעלות צלזיוס). בוונציה קפאו חלקים מהלגונה.

כדאי לזכור שתחילת המאה ה-18 ראתה גם את תחילתה של המטאורולוגיה. בשנת 1724, שנה לאחר ההוצאה לאור של עונות השנה, דניאל פרנהייט יציע את סולם הטמפרטורה שלו. עשר שנים קודם לכן, רגע לפני שוויואלדי הלחין את היצירה, המציא פרנהייט את מדחום הכספית. ברחבי אירופה החלו מדענים חובבים לנהל תיעוד שיטתי של גשמים וטמפרטורה. כפי שכותב יאן גולינסקי בספרו על מדעי מזג האוויר של המאה ה-18, "האקלים נלמד מחדש... באמצעות מחקר שיטתי שניסה לנרמל את מזג האוויר, לצמצם אותו לסוג של סדירות". מחקרים אלה יגיעו לשיאם בהבנה מאתגרת יותר, ומוסיף גולינסקי: השפעות אקלימיות על חיי אדם הראו עד כמה היא נקבעה על ידי כוחות טבעיים שלא ייכנעו לכוחות ההיגיון". יש להניח שסופות הרעמים הפתאומיות של ויוואלדי, התפרצויות הרוח הצוננות ושדות התירס החבוטים מצביעים על אותה נקודה באמצעות מוזיקה.

(Benjamin Poore, 2021).

מבין ארבעת הקונצ'רטי *עונות השנה*, החורף מייצג את המשלב האקספרסיבי המרבי של השפה המוזיקלית של ויוואלדי. הרטוריקה המוזיקלית נמצאת בכל רגע, בכל מקום, בכל שיח שמתנהל המדומה לתגובה גופנית-מחוות, הבעות, שתיקות. כל אלה באים לידי ביטוי מרבי בקונצ'רטו "החורף" בין אם בזיקה אל הטקסט של ה*סונָטה* ובין אם המוזיקה הולחנה לפני הטקסט. זהו המקרה האופייני של סגנון הבארוק המנציח בראשית התפתחותו את ה-*Dramma per musica* ומתעצם בימי ויוואלדי, הנדל ובאך.

הטקסט של ה*סונָטה* בפרק האחרון של הקונצ'רטו מתאר דימויים והבעות על סכנות החורף:

הליכה זהירה מעל פני הקרח, בקצב איטי

חשש ליפול ארצה

פנייה פתאומית, החלקה, התרסקות על הקרקע, קימה מהירה על פני הקרח פן יסדק.

. דלתות סגורות נפרצות עם התנגשות הרוחות המייללות (*Borea* - מקורות הרוח מן האלפים ומן הבלקנים, מלווה עננים נמוכים וראות מאד מוגבלת. *Sirocco* - מקורות הרוח מצפון אפריקה דרך הים התיכון מלווה עננים כבדים, ערפל ולחות. התנאים הדרמטיים ביותר מתרחשים כאשר שני הכוחות הללו מתחלפים או מתמזגים, על כן הטקסט מוסיף שכל הרוחות מתנגשים כמו במלחמה)

המשפט המסכם את ה*סונָטה*: "זהו החורף, אך יש בו גם מן הטוב".

יש מקום להוסיף שהכתיבה של ויוואלדי נחשבה בימיו כאקסטרואוגנטית, מוקצנת ומוחצנת בחלופה של שניוים, הפורצת גבולות האיזון בין כל הפראמטרים המוזיקליים של הקונצ'רטו

גרסו, בין הסולו - והטוטי, בין הסקציות החדשות ובין הריטורנלו, ובזאת הוא מעניק תחושה של אלתור מתמיד.

נוסח עברי חופשי של הסונטה:

צועדים בשביל הקפוא לאט ובזהירות,

מחשש למעד וליפול.

הסתובב בפתאומיות, החלק, התרסק על הקרקע ו...

עולה, מהר על פני הקרח פן יסדק.

Caminar Sopra 'l giaccio, e à passo lento
Per timor di cader gersene intenti;
Gir forte Sdruzziolar, cader à terra
Di nuove ir Sopra 'l giaccio e correr forte
Sin ch' il giaccio si rompe, e si disserra;
Sentir uscir dalle ferrate porte
Sirocco Borea, e tutti i Venti in guerra
Quest' é 'l verno, mà tal, che gioja aporte.

השפה המוזיקלית בפרק זה מסתכמת במאפיינים הבאים:

קוטביות במרקם, בין השכבה הגבוהה הפעילה מאד ובין שכבת הבסו התומכת

בסו קונטינואו ושימוש בנקודות פדאל

ריבוי בפיגורות מלו-ריתמיות

ריבוי בסקוונצות כמהות קומפוזיטורית

גושים מתחלפים של דרגות דינמיקה

גושים מתחלפים בין סולו/סולי וטוטי

וירטואוזיות

תחושה של אלתור

ציוריות המילה

מוטוריקה מתמדת

תחנות מעקב בעת האזנה

1. כינור סולו בתנועה גלית בלתי פוסקת בליווי בסו קונטינואו בנקודת עוגב

F Caminar Sopra'l giaccio,
Allegro - Solo

Violino Principale

Violino Primo
Allegro

Violino Secondo
Allegro

Alto Viola
Allegro

Organo e Violoncello
Allegro - Arcate lunghe, e Tasto Solo

The image shows a musical score for the first movement. It consists of five staves. The top staff is for the Violino Principale, which has a treble clef and a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The tempo is marked 'Allegro - Solo'. The second staff is for the Violino Primo, also with a treble clef and 'Allegro' tempo. The third staff is for the Violino Secondo, with a treble clef and 'Allegro' tempo. The fourth staff is for the Alto Viola, with an alto clef and 'Allegro' tempo. The fifth staff is for the Organo e Violoncello, with a bass clef and 'Allegro - Arcate lunghe, e Tasto Solo' tempo. The music is in 3/8 time and features a continuous, flowing melody in the violin parts.

ובהמשך מצטרפים שני כינורות – אחד בהכפלה והשני בחיקוי

The image shows a musical score for the second movement. It consists of five staves. The top two staves are for two violins, both with treble clefs. The bottom three staves are for the Alto Viola and Organo e Violoncello, with an alto clef and a bass clef respectively. The music is in 3/8 time and features a continuous, flowing melody in the violin parts, with the second violin playing a copy of the first violin's part.

2. מעבר אל הקבצות הומוריתמיות של שלוש שמיניות

x
Tutti

3. המשך עד המעבר לשמיניות חוזרות על אותו צליל בסטקטו

4. פאוזת קצרה ופיגורות חדשות בסולמות יורדים שמתארים את הנפילה.
טוטי

40 H Gir forte Sdruzziolar, cader à terra,

5. האטה. סולו בסדרה של סקוונצות יורדות, עד לצבירה טבעית של הדינמיקה וחזרה על ירידות תלולות.

63

6. צפיפות ריתמית של משכי 32 על פני אקורדים מפורקים על בסיס קווינטות ואוקטבות יורדות רה-סול

7. רצף של טריולות יורדות בטמפו מהיר מאד

Musical score for exercise 7, consisting of five staves. The top staff contains a melodic line with triplets of eighth notes, followed by a triplet of sixteenth notes. The remaining four staves contain rests, indicating that the other instruments are silent during this exercise.

8. מרגישים בקור המרטיט עד להופעת פיגורות ריתמיות חדשות לפי דימוי של קרח נסדק ונשבר

Musical score for exercise 8, starting at measure 19. It includes a vocal line with the lyrics "Sin ch'il giaccio Si rompe, e Si disserra;" and piano accompaniment. The score is written in a key with three flats and a 3/4 time signature. The piano part features a rhythmic pattern of eighth notes with accents.

9. המשך הסקוונצות של הסולו בנפילות

Musical score for exercise 9, starting at measure 6. It features a solo line marked "Solo" and piano accompaniment. The solo line contains a sequence of eighth notes with various accidentals, followed by a triplet. The piano accompaniment consists of rests in the upper staves and a rhythmic pattern in the bass staff.

10. הפאזזה הממושכת מבשרת שינוי דרסטי באווירה: זוהי בשורת הרוח הים-תיכונית החמה SIROCO, הטמפו איטי וההתקדמות בזוגות מענים עד הפאזזה ומיד אחריה ההתפרצות של רוח ה-BOREA הצפונית בטמפו מהיר מאד, בהרעת המיתר (טרמולו) ומשכים קצרים בין גושי הסולו והטוטי .

Sirocco, Borea, e tutti i Venti in guerra
 Il Vento Borea e tutti li Venti

Solo

11. זוהי ההתנגשות של הרוחות ואלה הם סממני החורף, המתקדמת בסקוונצות יורדות לרגיסטר נמוך עד לסיום של אקורד מינורי, נמוך וחזק.

Venti

https://www.youtube.com/watch?v=O_Xki_DaPsc

הצעות לפעילויות

1. האזנה לתחילת הפרק (עד דקה 1.00) ותגובה בתנועה;
2. האזנה לתחילת הפרק ודיון בבחירת עונת השנה, הנמקה;
3. האזנה לתחילת הפרק וזיהוי כלי נגינה, בהופעת סולו ובהופעת טוטי;
4. ראשית תהליך היצירה והיצירתיות:
 - בחירת תנועות שונות לדיון וסיכום הדימויים האופייניים לחורף מושלג, לרוח החזקה ולמשטחי קרח והשלמת תופעות הטבע על פי הסונטה של ויולדי:

רוח חזקה

הליכה זהירה מעל פני הקרח

החלקה

התרסקות על הקרקע

גלישה במרחבים מושלגים בירידה

רוחות מייללות

דלתות נסגרות ונפתחות בחוזקה

התרוממות מהירה על פני הקרח פן יסדק

- האזנה לתחילת הפרק (1:42) ושימוש במרחב לפי תנועות הדימויים שהוצגו ונחשפו בדיון טרום האזנה.
 - האזנה חוזרת למתיחת קו דמיוני נמוך שוהה, המתאר את נקודות עוגב המדמות את קו הקרקע שמעליו מתרחשות כל תופעות הטבע.
 - חלוקת תפקידים בין שני סוגי הרוחות לתאור במרחב
5. חלוקת תפקידים לאיור/ציור/ עבודה עם חומרים כמו בדים, סרטים, גומי ארוך נמתח ועוד, לתיאור ההתרחשויות של שני קוטבי הקונטרפונקט של היצירה לפי: נקודות עוגב של הבסו קונטינאו מזה, והשכבה המלודית הפעילה הגבוהה מזה.
 6. הצעות לחיבור טקסטים של הילדים המתארים את החורף בעקבות תהליך הלמידה של היצירה המוזיקלית, ושיבוצם בין החטיבות השונות של הפרק לפי: טקסטים שמטרימים את התופעה המוזיקלית של החורף או לפי טקסטים המסכמים את החטיבה או חטיבות שנשמעו.
 7. לקראת הקונצרט כדאי לצפות בדגם המרקם הגראפי של היצירה כפי שמופיע בלינק הבא, ולהתייחס אליו לפי מאפייני הצפייה המבוקרת, קרי, שאלות מנחות טרם צפייה ודיון בתום הצפייה.

https://www.youtube.com/watch?v=O_XKi_DaPsc

נוף החורף, מרקו ריצ'י, בן זמנו וארצו של אנטוניו ויולדי

הציור "Le lagon gelé" - "הלגונה הקפואה" של גבריאלה בלה (1730-1799) מציג דמויות מתרוצצות על הקרח, עומדות ליפול או שכבר עשו זאת. מצב רוח מעורער של פאניקה שאנו חשים בשבילים הקפואים של "חורף" ובקרח הבוגדני.